

Kis nyelvek az európai csatlakozás küszöbén

NYOMÁRKAY ISTVÁN

1. A nyelvtudomány csak a közelmúltban kezdett el figyelmet fordítani arra, hogy a beszélők száma bizonyos körülmények között döntő hatással lehet a nyelvek életére. Legtragikusabban ez a hatás az ún. nyelvhalál esetében mutatkozik meg, amelyet az illető nyelv életében általában hosszabb „agónia-szakasz” előz meg. Ez a veszély – a legtöbb kutató véleménye szerint – elsősorban a nem standardizálódott, sőt írásbeliséggel sem rendelkező nyelveket fenyegeti. A *L'Europeo* című hetilap 1995. január 18-i számában közölte azt a beszélgetést, amelyet egyik munkatársa a *Világ nyelveinek atlasza* társszerkesztőjével folytatott, aki annak a véleményének adott kifejezést, hogy 2000 és 2100 között a világon kb. háromezer nyelv ki fog halni (Bańcerowski J. 2000: 10). Ez a jóslat már bármelyik „kis nyelvre” vonatkozhat. A kvantitatív szempont élesen veti fel a kis nyelvek problémáját, akár szűkebben (az említett megszorítással), akár tágabban értelmezzük ezt a fogalmat. Maga a „kis nyelv” fogalom sem régi. A nyelvtudományban először Birnbaum H. jelölte *micro-language* terminussal, szláv vonatkozásban először Duličenko A. D. használta a *mikrojazyk* elnevezést. A fogalmat azonban – amint a kis nyelvekkel foglalkozó monográfiájában Marti R. is megállapítja (Marti R. 1990: 3) – senki sem határozta meg egyértelműen. Marti említett munkájában a *Kleinsprache* terminust konkrétan a szorb és a rétoromán nyelvre alkalmazza. Bennünket ez a kérdés azért is érdekel, mivel az ilyen értelemben vett kis nyelvek közé a burgenlandi (gradišcei) horvát és a ruszin is odatartozik. Burgenlandi horvát nemzetiség Nyugat-Magyarországon él (Burgenland az a Versailles-környéki békekötés után Ausztriához és kisebb részben az akkori Csehszlovákiához csatolt terület, ma osztrák tartomány, amely nevét négy történelmi magyar vármegye német nevének előtagjából kapta). Ruszinok Magyarország északi részén élnek viszonylag jelentős számban, s országos önkormányzattal is rendelkeznek. E két kis nyelv korunkban lépett (léphetett) fejlődésének abba a szakaszába, amelyben napirendre kerülhetett a standardizáció: ezt a folyamatot szótárak és iskolai nyelvtanok megjelenése jelzi. Mindkettő – mint említettem – ún. nemzetiségi nyelv, így bizonyos anyagi támogatást

is élvez. Különbséget kell tehát tennünk a mikronyelvek és a standardizált kis nyelvek között. A következőkben a *kis nyelv* terminust a magyarra és (elsősorban a szomszédos) szláv nyelvekre természetesen ebben a második értelemben használom.

2. Ha abból indulunk ki, hogy a jövőbeni hivatalosan (adminisztratív) is egységessé váló Európai Unió létrejöttétől függetlenül is az európai nemzetek kapcsolatai fokozatosan egyre szorosabbá válnak, feltétlenül el kell fogadnunk, hogy ez az objektív körülmény egymás alaposabb, mélyebb megértését követeli, ehhez viszont egymás megismerése szükséges. A megismeréshez az út a különböző nemzetek gondolkodásmódjának, világról alkotott képének megértésén át vezet. A világról alkotott kép közvetítője, sőt bizonyos mértékig alakítója is a nyelv. Tudjuk, hogy a világon ma létező nyelvek közül alig több, mint kétszáz rendelkezik írással. A világnyelvek száma sem nagy, köztudomásúan elsősorban az angol (a különböző világrészekben beszélt változataival), a francia, az orosz és (elsősorban Európában) a német tartozik ide. A világnyelvek „klubja” (Bańcerowski J. meghatározása) feltehetően bővülni fog az arabbal, a japánnal, a kínaival, noha ezt a klubot csupán három nyelvre: az angolra, az oroszra és a franciára kívánnák korlátozni. Mindenképpen elsőrendű fontosságú a nemzetközi tudományos életben, de a mindennapi kommunikációban is az angol, ám a közép-európai népek számára a közvetlen szomszédos országok nyelvének ismerete is, hiszen csak ez vezethet egymás alapos megismerésén keresztül egymás megértéséhez. E kívánatos folyamatnak természetesen azzal is ki kell egészülnie, hogy a mi civilizációnkról, kultúránkról is megközelítően valós kép alakuljon ki a majdani unió országaiban. Pomogáts Béla megállapítása szerint „a nyugati magyar 'image'-t (...) hagyományosan az ismerethiány, a bizonytalanság és a közömbösség formálta: geopolitikai problémákat okoztunk, ez idegesítőleg hatott, de nem voltunk túlságosan fontosak, ez közönyhöz vezetett. Ugyanakkor a magyarság nyugati hírért az a kép is befolyásolta, amelyet a közép-európai térség népei és kormányai, különösen szomszédaink alakítottak ki rólunk, és nem minden leleményesség nélkül közvetítettek Nyugatra, terjesztettek el ott.” (Pomogáts B. 1999: 23). Az ilyen, nem első kézből származó, ennél fogva szükségszerűen felületes, sőt olykor manipulált kép torz általánosításokhoz is vezetett. A külföldi magyar kulturális intézeteknek, de ugyanígy a felsőoktatási intézmények tanárainak is elsőrendű feladata a reális magyarsággép kialakítása.

3. „A világ nyelvi képének elmélete arra az alapelvre épül, hogy a természetes nyelvben a valóságnak nem az izomorf képe, hanem annak az emberi interpretációja, értelmezése tükröződik.” (Bańcerowski J.: *A szavak kapcsolódási mechanizmusa a világ nyelvi képének tükrében*. Megjelenés alatt, Nyr.). A világról alkotott kép sokszor a társadalmi változások függvényében, olykor külső hatások alatt is alakul, változik. Dengl János *Magyar nyelvhelyesség és magyar stílus* (Budapest, 1937) című munkájában – sok más mellett – például még helytelennek (azaz az akkori világképebe nem illőnek) ítélte a *nyugdíjba megy* kifejezést, helyénvalónak a *nyugalomba vonul-t* tartva. Ebben bizonyonnyal tükröződik az a világkép, vagy más szóval szemléleti háttér, amely szerint az aktív pályafutásukat befejezők bizonyos méltósággal léphetnek (vonulhatnak) új életszakaszukba, anélkül, hogy a feleslegesség, sőt a társadalom számára terhet jelentés érzése nehezednék rájuk. Napjainkban a világkép változásának számos, első hallásra sokszor jelentéktelennek tűnő nyelvi szimptomájával találkozunk, amelyeket korántsem írhatunk kényelmesen és felszínesen csak a múló divat számlájára, ennél fogva – véleményem szerint – helyesbítenünk szükséges őket. Az utóbbi időben egyre gyakrabban hallom az elnyújtott, ereszkedő intonációval ejtett *Jó napot!* köszönést. Ilyenkor nem sajnálom az időt hosszabb magyarázatra, a német, szláv és francia udvariassági beszédaktusok egybevetésére sem, hogy rávegyem az engem így köszöntő egyetemi hallgatót a hagyományos *Jó napot kívánok!*-ra. A világképnek megfelelő üdvözlési formáknál maradványként nem természetes, ha például Horvátországban *ljubim ruke!* (= kezét csókolom!) köszöntéssel élek, hiszen abban a civilizációban a *dobar dan* (= jó napot) használatos. Ezek persze csak kiragadott példák, számuk tetzés szerint szaporítható. Ha nem anyanyelvünkön beszélünk, akkor kilépünk a magunk világképéből, átlépünk egy másikba; ezért is írhatta Kosztolányi, hogy „ha más nyelven beszélek, mindig kissé elfogódott leszek. Meg vagyok fosztva attól, hogy a szók közötti csönddel, az ezredik árnyalattal hassak.” (Kosztolányi D. 1971: 66). Imre Sándor szerint „minden kor szellemisége, nemcsak főeszméi, hanem gondolkodás- és felfogásmódja, érzéseinek fokai, uralkodó szelleme, erkölce és szellemi jelenségei s gyengeségei nyomokat hagynak beszédén, a szóképzésen, a szófűzésen és stílon – ugyanezek tényezik, hogy a nyelv különböző időkben különböző lesz szavaira nézve is” (idézi Dengl J. 1937: 6). Egyetlen délszláv példa az elmondottak illusztrálására. A horvátok és a szerbek hivatalosan 1850-ben fogadták el az egységes irodalmi nyelv alapjául a legelterjedtebb és legtisztábbnak tartott dialektust, a što-nyelvjárást. Ha

egy szerb kultúrában gyökerező ember ebben a nyelvjárásban (= irodalmi nyelven) írt művet hall vagy olvas, akkor számára ez bizonyos fokig ma is a mindössze százötven éves nyelv produktuma lesz, amely esetleg nemcsak szűkebb szülőföldjének dialektusától, de a XIX. század elején és közepén keletkezett irodalmi művek nyelvétől is különbözik, míg egy – mondjuk – dubrovniki (raguzai) horvát számára ez a nyelv több évszázados hagyományt képvisel, hiszen Raguzában már XV. században gazdag irodalom bontakozott ki ugyanezen (az akkor még) regionális irodalmi nyelven. Az interpretáció és a hatás az említett két esetben jelentősen különböző.

4. Nemzettudat és nyelv összefüggésére már Humboldt is rámutatott, amikor kijelentette: „Die wahre Heimat ist eigentlich die Sprache.” „A nyelvhez való ragaszkodás nélkül nincs nemzeti érzés; ha van a világtörténelemnek egyáltalán megcáfolhatatlan tanulsága, akkor ez az.” (Engel, [saját fordításom a többi idegen nyelvű idézettel együtt – Ny. I.] *Deutsche Stilkunst* 1919: 248). „A nyelv a leghatalmasabb összekötő kapocs a nemzet életében” (Gerber, G.: *Die Sprache als Kunst*. Bamberg 1871: I. 264), és sorolhatnánk tovább a lényegében egybehangzó megnyilatkozásokat, amelyek a nemzettudat ápolásában mind-mind döntő szerepet tulajdonítanak a nyelvnek. Ezt ma talán legkézzelfoghatóbban az „új” nemzeti nyelvek helyzete mutatja. A Szovjetunió szétesését követően szinte egyik napról a másikra törtek felszínre a nemzeti nyelveket megújító törekvések, amelyek addig csak látenszen voltak jelen. Lendületet vett az ukrán és a fehérorosz nyelvű művelés, hogy csak a két legfontosabbat említsük. Jugoszlávia felbomlását szinte azonnal követte a horvát nyelv használatának törvényi szabályozása, s ezen új standardizáció jegyében színvonalas grammatikák, helyesírási szabályzatok és új értelmező szótárak jelentek meg. A felszabadult nemzet első reakciója az anyanyelv immár szabad, semmiféle törvény vagy politikai machináció által nem korlátozott ápolása és szabályozása volt. Számptalan nyilatkozat hirdette ugyanazt, amit Kosztolányi már 1922-ben kifejtett: „Goethe azt írja, hogy aki nem ismer idegen nyelveket, az az anyanyelvét sem ismeri. Ez igaz. Csak tükörből pillanthatjuk meg tulajdon arcunkat, s akkor tudjuk meg, milyenek vagyunk. De aki már az anyanyelvét sem ismeri, az ember sem lehet. Nemzetközi ember nincsen. Az politikai fogalom, annak is ábrándos és korcs.” (Kosztolányi D. i. m. 47). Az első lépés tehát (a szabaddá vált közép-európai – és kelet-európai – nemzetek történetében több ízben is megtett első lépés) az anyanyelv lehető legtökéletesebbé tételére való törekvés, hogy az a világról alkotott kép megteremtésére és közve-

títésére képes és egyre alkalmasabb legyen. Ezt kellene, hogy kövesse más – elsősorban a szomszédos – népek nyelvének/nyelveinek elsajátítása s ezzel együtt és ezáltal civilizációjuk, gondolkodásmódjuk, egyszerűen világképük megismerése.

A pár hivatkozással az volt a célo, hogy megmutassam, korunk nyelv- és anyanyelv-művelési kérdései, feladatai évszázadok óta folyamatosan jelen voltak és jelen vannak az európai nemzetek szellemi életében. A nyelvek szemléleti háttérének problémája napjainkban a publicisztikát is foglalkoztatja. Egy kedves kollégám hívta fel a figyelmemet a *Der Neue Pester Lloyd* 2000. július 11-i számában megjelent tárcára (*Mein Freund, das Sprachgenie*), mely a következőképp kezdődik: „Talán emlékeznek még rá, a budapesti entellektuelre, aki folyékonyan beszél ugyan németül, de magyarul gondolkodik. Aki mindent szóról szóra fordít, vaslogikával kombinál, de (...) hamis jelentést nyer.” Egyszerűen magyar nyelvi világképét fejezi ki német szavakkal. Ilyen természetű megfigyeléseim szép számmal vannak a magyarországi horvát, szerb, szlovák nemzetiség képviselőinek nyelvhasználatában. Szemléleti háttérük, gondolkodásmódjuk magyar, tehát (kis túlzással) anyanyelvük szavaival ugyan, de magyarul beszélnek. Ez érvényes többé-kevésbé a szomszédos államokban élő magyar kisebbség nyelvhasználatára is. A nyelv és nyelvhasználat összefüggését annak idején Humboldt is megfogalmazta: „A nemzet tevékenysége a nyelvről a nyelvhasználatra tevődik át, így a sajátos néplélek megkezdí pályafutását, amelynek során ez a kettő (ti. a nyelv és az úzus – Ny. I.) kölcsönösen egymás lelkesítő segítségének örvend.” (Humboldt, idézi Gerber G. i. m. II/2, 110).

5. Napjainkban is felvetődik a kérdés: fenyegeti-e valamilyen külső vagy belső veszély a nyelveket, különösen a közép- és kelet-európai „kis” nyelveket, amelyek beszélői nemcsak lélekszámban nem vehetik fel a versenyt az angollal, a némettel vagy más nagy nyelvvel, hanem a rajtuk civilizálódott nemzetek gazdaságilag s ennek folyományaként kulturális tekintetben, tehát szellemileg is kiszolgáltatva látszanak lenni a gazdag „nagyoknak”, és behatárolt körülmények között, megszabott irányban és mértékben fejlődhetnek?

Ha ténylegesen fennálló és a potenciális „veszélyeket” csoportosítanom kellene, a következőket tudnám kiemelni:

a) a nyelv tisztaságának veszélyeztetettségét (az idegen szavak túlhajtott, megokolatlan használatát);

b) a nyelvhasználati norma, a nyelvhelyesség megsértéséből eredő veszélyeket;

c) a nyelv árnyaltságát, kifejezésbeli gazdagságát elimináló tényezőket s ezzel összefüggésben

d) az „új beszéd” (newspeak) terjedésének hatását.

Ad a) Mindennapi nyelvhasználatunkban rengeteg fölösleges idegen szóval élünk. Többségük eredetileg valamely tudományág vagy szakma műszava volt, innét terjedt el a köznyelvben. Használatuk háttérben sokszor a „műveltség” fitogtatása húzódik meg. Két példát említek. Az első a *probléma* szó rohamos terjedése s ezzel együtt jelentésének kiüresedése. Ez a folyamat a XX. század eleje óta követhető nyomon. A horvát akadémiai nagyszótár a XIX. század kilencvenes éveiben nem is veszi föl. Később persze beilleszkedett az átvevő és használó nyelvek szintaktikai rendszerébe, de azon az áron, hogy olyan szavakat szorított ki, mint *kérdés, akadály, baj, gond*, stb. Újabban ezt a szerepet látszik átvenni a *gond*, amelyet délnyugati szomszédainkhoz hasonlóan eredeti jelentését devalválva használunk: *semmi gond!* (horvát: *bez brige!*). A tudálékos nyelvhasználat riasztó példájaként említem azt a párbeszédet, amelynek már évekkal ezelőtt akaratlan fültanúja voltam. Az egyik beszélgetőpartner azt akarta megtudni, társának mi is a pontos lakcíme, s így fordult hozzá: *Add meg, kérlek, a paramétereidet!*

Ad b) A nyelvhelyességi normák áthágását is szemléltetem egy példával. Noha a magyar vonatkozó névmások használatának megvannak a maguk világos szabályai, a médiában számtalanszor hangzik el gyűjtőnevekre vonatkoztatva az *aki*. Ez a hibás úzus feltehetően a *család, rokonság* stb. jelentésű szavak utáni mellékmondatokból indult ki, s innen terjedt tovább. Lehetséges, hogy valamiféle nyelvileg hibásan megjelenített udvariasság húzódott meg a szemléleti háttérben. Újabban hallom például keresztelési szertartás bevezető mondataként ezt is: Szeretettel köszöntjük a kedves családot, *akik*... Ha ez a szokás általánossá válik, névmási rendszerünk elszegényesedését eredményezi.

Ad c) Köztudomású, s az újgrammatikusok óta elfogadott tény, hogy minden nyelvben ökonómia uralkodik. Hadrovics László mondattanában ezt „a nyelvi megformálás takarékoságá”-nak nevezi. A takarékosággal azonban nem tévesztendő össze a kommunikáció elfogadott s tudományosan is leírt maximáinak megsértését eredményező rövidség. Egyre gyakrabban hallani például mobiltelefon-beszélgetésekben, hogy a hívott fél mindenfajta üdvözlés nélkül csupán így reagál a hívásra: *Mondjad!* A modern készüléken látja, ki a hívó, ilyenformán a kölcsönös bemutatko-

zás funkcionálisan fölöslegesnek is tekinthető, mégis érzek ebben a „takarékosságban” valami embertelen mechanikusságot. Ugyanide sorolom azokat az idegen szavakat is, amelyek jelentésköre olyannyira kitágult, hogy úgyszólván nem is jelentenek már semmit. Horvát nyelv művelők fájjalják, hogy – főképp a fiatalok kommunikációjában – nincs már *szép, nagyszerű, gyönyörű, ragyogó* stb., csak *szuper*.

Ad d) Az úgynevezett *újbeszéd* (*newspeak, novogovor, nowomowa, novořeč*) mint futurisztikus fogalom – köztudottan – Orwellnél jelenik meg, aki a fogalom meghatározása mellett a totalitárius rendszer elképzelt idiómájának grammatikáját is felvázolta, és rövid szójegyzéket is mellékel a leíráshoz. Az *újbeszéd* lényegében – mint előbb említettem – a totalitárius rendszer propagandanyelve (beszéde, stílusa), amely egy meghatározott politokrácia zárt szociolektusaként az uralkodó ideológia metanyelvévé válva arra törekszik, hogy átvegye a köznyelv funkcióját. Egyértelmű definíciót a nyelvtudomány nem alkotott, több általános, leíró jellegű meghatározást ismerünk: *politikai nyelv, a politikusok és a politika nyelve, mai hivatalos propaganda* stb., egészen az említett orwelli *newspeak*-ig. A kutatók megegyeznek abban, hogy az *újbeszéd* egyúttal szemantikai inflálódást, sőt nyelvi korrupciót jelent, illetve eredményez. Egyes kutatók nem csupán az igazság, de az igazság megismerésére irányuló törekvés devalvációjáról is beszélnek. Az *újbeszéd* jelenségeire különbözőképpen reagálnak szomszédos népeink. A horvátok sok ilyen kifejezést szerbizmusként, a szlovákok bohemizmusként élik meg. Persze ez számtalan esetben így is van. A kutatók többsége egyetért abban, hogy „az újbeszéd tipologizálásakor nem szükséges valamiféle politikai (fasiszta, kommunista) előjelet feltételezni. Bizonyos, hogy a szláv nyelvekben az újbeszéd túlnyomórészt lexikai elemei a második világháború folyamán jelentek meg, ám ezek a háborút követő csaknem fél évszázad nyelvhasználatában összehasonlíthatatlanul nagyobb szerephez jutottak, mint annakelőtte.” (D. Sesar–I. Vidović: *Što je novogovor učinio hrvatskomu jeziku?* Jezik god. 47., br. 3. 81–94. [id. 82]). Az *újbeszéddel*, mint manipuláció eszközeivel részletesen foglalkozik Bańczerowski J. (i.m. 297–311), és utal rá Kiss J. is, így most röviden inkább csak néhány nyelvi sajátosságát említem.

a) A lexikában fontos szerepet kap a köznevek használata, leggyakrabban a mondat alanyaként. Pl.: *nép, nemzetiség, osztály, egység, harc, testvériség, probléma, helyzet, mechanizmus, tényező* stb.

b) Jelzőként az idézett és hozzájuk hasonló főnevek mellett gyakran állnak: *miénk (a mi...); népünk, pártunk, álláspontunk, külső/belső ellenség, meghatározó tényező, társadalmi-politikai helyzet* stb.

c) Határozószók, amelyekkel a közlő mintegy elhatárolódik attól, amit mond: *csaknem (mindig), személyesen (ez a véleményem), gyakorlatban* stb.

d) Negatív értékítélet kifejezése: *reakciós, retrográd, agresszor, terrorista* stb.

e) Eufemizmusok: *árváltozás, árkorrekció, munkabeszüntetés*.

f) Népi metaforák: *bölcsője, talaja, táptalaja, gyökere valaminek*.

g) Ún. újbeszéd-modelleket különböző tartalmú szavakkal lehet bővíteni, stilisztikailag színeezni, árnyalni. A *forradalom* például sokféle jelentéstartalmú melléknévvel bővíthető: *francia forradalom; nagy októberi szocialista forradalom; kultúrforradalom; ellenforradalom, bársonyos forradalom* stb. Ugyanezek a terminusok megvannak a szomszédos szláv népek nyelvében. A horvát és több más szláv nemzetiségű kutató szerint „a nyelvészek és irodalmárok a nyelvi kultúra általános hanyatlását állapítják meg, és figyelmeztetnek arra is, hogy ez a folyamat még nem állt meg a 90-es évek elején, amit az újbeszéd maradványai a poszttotalitárius időszakban bizonyítanak is.” (D. Sesar–I. Vidović i. m. 81).

Mégis mi védi, mi védheti meg a nyelvet a tárgyalt és hozzájuk hasonló negatív hatásoktól? Egy szociolingvistát idézek: „A nyelvi jel önkényessége védi a nyelvet a változásoktól, mert a tömeg nem kompetens a változtatásban, s maga a nyelv is, a kollektív fogalmak inerciája folytán ellenáll a változásoknak. Ellenben az idő hat a nyelvi jelekre, a jel egyidejűleg változó és változhatatlan, s a változások a jelölő és a jelölt viszonyában öltenek testet.” (Rajić, Ljubica: *Objašnjenje u istorijskoj lingvistici* [Magyarázat a történeti nyelvészetben] Zagreb 1991: 138). Ezt a Saussure szellemében fogant, elméletileg nagyrészt helytálló megállapítást konkretizálnunk szükséges. Kiss Jenőnek a mai magyar nyelv rétegződéséről közölt felosztását alapul véve (Kiss J. *Társadalom és nyelvhasználat*. Nemzeti Tankönyvkiadó. 1995: 77) – mint az elmondottak is mutatják – megállapítható, hogy az idegen világképen vagy a totalitárius diktatúra politikai nyelvhasználatán alapuló nyelvi színtelenedés, szegényedés, devalválódás elsősorban a köznyelvet, ezen belül is a publicisztikát, rajta keresztül pedig bizonyos mértékig a társalgási nyelvet, az egyes réteg- és csoportnyelveket fenyegeti. Ami a köznyelvet, a tömegkommunikáció és főképp a reklámok nyelvét illeti, tanulságos annak az amerikai turistacsoportnak a felháborodása, amelynek tagjai 1995-ben Krakkó főterén megdöbbsentek a rengeteg angol nyelvű reklám láttán. A csoport

egyik tagja a következőképpen reagált erre a jelenségre: „Visszanyertétek a szabadságotokat, a saját országokban vagytok, mi kényszerít benneteket arra, hogy ilyen alárendelt angolságot használjatok?” (Bańczrowski J.: *A nyelv és a nyelvhasználat aktuális kérdései*. Egyetemi fonetikai füzetek 24: 7). Ugyancsak ő idézi a Berkeley Egyetem egyik professzorát: „Akárcsak az Egyesült Államokban, Európában és más földrészen is az alacsony színvonalú programok, a benyomuló reklám és a túlbujánzó kommercializmus vált a tévéadások meghatározójává...” Úgy vélem, a felsorolt jelenségek nagy része éppen úgy jellemzi a többi közép-európai nemzet nyelvét, mint a miénket. Azt is láttuk és tudjuk, hogy a nyelvművelés, az anyanyelv és más nyelvek megismerésének szükséglete bizonyos korokban elemi erővel tör felszínre, de tulajdonképpen évszázadok óta napirenden van. A nyelv(ek)et fenyegető veszélyeket is konstatálták minden korban. Mi lehet akkor a feladat ma? A vázolt és károsnak ítélt jelenségek háttérében – kivéve talán, ha szándékos manipulációról van szó – mindig a tudatlanság, műveletlenség, a gondolkodásra való restség húzódik meg. A terápia tehát – bármennyire egyszerűen hangzik is – az oktatás. Emellett szükséges a nyelvet előírásokkal, kötelező szabályokkal, törvénnyel is védeni. Hivatkozhatom itt a horvát nyelvvédők szinte osztársadalmi ügygé vált munkájára, de a lengyel nyelvtörvényre is, amelynek 7. cikkelye kimondja, hogy „valamennyi állami szerv, állami és önkormányzati hivatal (...) köteles arra törekedni, hogy a hivatalos levelek, közlemények, utasítások nyelve érthető, tömör és helyes legyen” (Bańczrowski J. 1998: 2). Mindez persze áldozatokkal jár, ezért mondja Glatz Ferenc, hogy „a kis nemzetek kultúráját fenntartó technikák üzemeltetése (...) soha nem lesz versenyképes üzleti vállalkozás. E kis nemzeteknek döntenük kell: áldoznak-e adóforintjaikból anyanyelvi kultúrájuk, hagyományaik megmentésére, vagy sem (...) Az anyanyelv elszegényedése (...) a társadalom emberi-érzelmi-értelmi elszegényedésével jár együtt.” (Glatz F.: *Stratégiai kutatások a Magyar Tudományos Akadémián*. Ezredforduló 1997/1: 5). A nyelvművelés tehát – ez mindannyiunk számára világos – anyagi áldozatot követel a nemzet egészsétől. A globalizáció ugyanis – amint erre Orbán Viktor miniszterelnök is utalt A magyar nyelv hetének országos megnyitőünnepségén mondott beszédében 2000. április 21-én – „nem kedvez az olyan kicsi államoknak, mint amilyen mi vagyunk, amelyek megpróbálnak a nyelvfenntartásban, hagyományörzésben jeleskedni.” (Édes Anyanyelvünk XXII/3: 1).

Bessenyei György egykori híres mondását ma úgy értelmezhetjük, hogy a nyelv, az anyanyelv világképünk alkotója, a valóság interpretációja,

azaz a világban való tájékozódás alapvető eszköze. Ha a szomszédos nemzetek fiai nem igyekeznek egymás nyelvét is megtanulni, nem érthetik meg egymást, sokszor még a leghétköznapibb, alkalmi közléseket sem. Térségünk kis népeinek kis nyelvi problémái nagyjából azonosak. Elképzelhetőnek tartok, sőt ehelyütt kezdeményezek is egy közös projektumot; mondjuk, három vagy négy kis nyelv helyzetének alapos leírására, a közös jelenségek együttes elemzésére, amit aztán a közös problémák együttesen megtervezett és megszervezett megoldása is követhet.

A szövegben fel nem oldott rövidítések:

- Bañcerowski J. 1998: Bañcerowski Janusz, Kötelességünk-e gondoskodni anyanyelvünkről? MNy XCIV 1998, 16–34.
- Bañcerowski J. 2000: Bañcerowski Janusz, A nyelv és a nyelvi kommunikáció alapkérdései. ELTE Bölcsészettudományi Kar Szláv és Balti Filológiai Intézet, Lengyel Filológiai Tanszék. Szerk. Nyomárkay István.
- Kosztolányi D. 1971: Kosztolányi Dezső, Nyelv és lélek. Szépirodalmi Könyvkiadó. Budapest.
- Marti, R. 1990: Marti, Roland, Probleme Europäischer Kleinsprachen. Sorbisch und Bündnerromanisch. München.
- Pomogáts B. 1999: Pomogáts Béla, Magyarságkép és az ország külpolitikai stratégiája. In: Magyarságkép és történeti változásai. Szerk. Pataki Ferenc, Ritoók Zsigmond MTA Budapest.